

Doğu Karadeniz Halk Yapı Sanatından Bir Örnek: Polatlar Serenderi (Çamlıhemşin)

Suat İSKENDER

Araştırmacı, ibsalda@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3419-7820

Özet

Serender, günümüzde artık yapılmayan Doğu Karadeniz halk mimarisinin önemli ürünlerinden biridir. Temel olarak ahşap direkler üzerinde bir *ambar* ve *sofadan* oluşan binalardır. Bu yapılar uzun süreli depolanacak yiyeceklerin havadar ve zararlı hayvanların erişemeyecekleri bir yerde saklanmalarını sağlarlar. Özellikle ambar bölümünde ahşap yığma yapım tekniği yaygın olarak kullanılır. Bu çalışmada, Çamlıhemşin'in 13 km yukarısında bulunan bu binalardan biri ele alınmıştır. Bölgede geleneksel binaları zemine yerleştirmek için genellikle yamaç arazide el aletleriyle kazılarak düzlenmiş bir alan hazırlanıp temeli oluşturan bu kat taş duvarlarla yapılır. Böylece binanın toprakla temas eden bölümü neme karşı dayanıklı bir malzeme olan taştan yapılmış olur. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinin bu kesiminde serender binası altına ayrıca böyle taştan bir bölüm inşa etmek yaygındır. Ayrıca, bölgenin özellikle bu kesiminde yaygın bir uygulama olan serenderlerin temel görevi de gören taştan yapılmış bir mekan üzerine yerleştirilmesi tekniği bu serenderde de uygulanmıştır. Özellikle bu mekanın bir yaşam alanı olarak düzenlenmesi bu serenderin en tipik özelliklerinden biridir. Sofaların üzerinin doğrudan çatı konstrüksiyonuna kadar açık olup tavanlı olması ile sofanın bir köşesinde kapalı kendi kapısı olan ayrı bir meyve odasının bulunması, sofaların konsol olarak düzenlenmesi ve binaya sofa döşemesi içinde bırakılan bir boşluktan dayama bir merdivenle yukarı çıkılması bu serendere özgü diğer özelliklerdendir. Günümüzde yok olma sürecindeki bu binaların Rize çevresindeki tipik örneklerinden biri tespit çalışması niteliğinde ele alınmıştır. Bu kapsamda, bu serenderin kendi içindeki düzenleme ve yapısal özellikleri ile bölgenin başka

yerlerindeki bazı serenderlerde ahşap oyma biçimindeki çok daha yoğun olarak görülebilen, ancak bu serenderde pek bulunmayan süsleme niteliğindeki öğeleri de belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Serender, geleneksel ahşap bina, ahşap oyma süsleme, Çamlıhemşin, Doğu Karadeniz.

An Example From The Folk Building Art of Eastern Black Sea

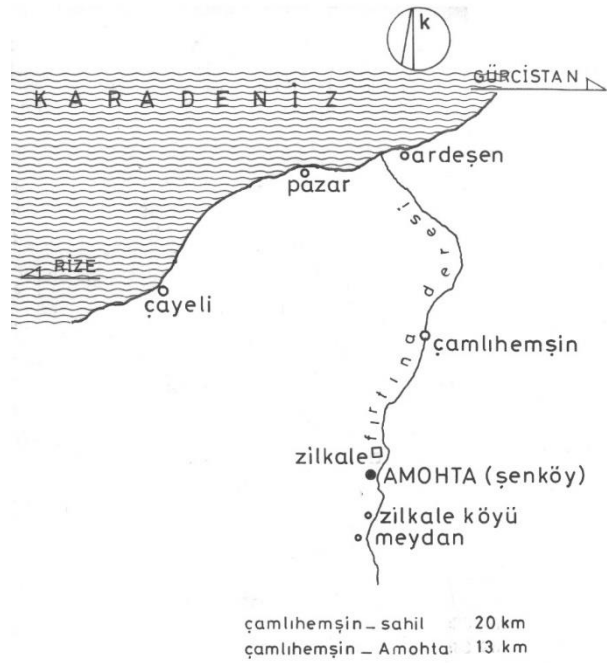
Abstract

Serender (granary, store building) is one of the important buildings of the vernacular architectural products are not built anymore in Eastern Black Sea region. These are basically buildings consisting of a *ambar* (a breathable storage room; main space in serender) and a *sofa* (balcony area) on wooden pillars. These structures ensure that the food to be stored for a long time is kept in an airy place and out of reach of harmful animals. Especially in the *ambar*, wood masonry construction technique is widely used. In this study, one of these buildings, located 13 kilometers away from Çamlıhemşin, is reviewed. In order to place the traditional buildings on the ground in the region, a leveled area is generally prepared by digging with hand tools on the slope land and this floor is built with stone walls that form the foundation. Thus, the part of the building that comes into contact with the soil is made of stone, which is a moisture-resistant material. Especially in this part of the Eastern Black Sea region, it is common to build such a stone section under the serender building. This part of this structure, which was created by building a stone wall, was converted into a separate space and used as a guest room for those who came to the neighborhood from outside. Besides, the technique of placing serenders on a stone-built space that also serves as a foundation, which is a common practice especially in this part of the region, was also applied in this serender. Especially the arrangement of this place as a living space is one of the most typical features of this serender. At the present time, one of the typical example of these buildings which are in the process vanish from the surrounding of Rize province has been studied as a documentation work. In this context, it has been tried to determine in terms of the layout of space and structural features of this serender, and the ornamental elements that can be seen much more intensely in the form of chip carvings in some serenders in other parts of the region, but which are not found much in this serender.

Keywords: Serender, traditional wooden building, chip carving ornament, Çamlıhemşin, Eastern Black Sea.

Giriş

Serenderler¹ Doğu Karadeniz bölgesinde, yiyecek türü malzemelerin depolandığı ahşap yapılarıdır. Bir kısım yiyecekler için yalnızca depolama işlevini (un, şeker, bal, elma v.b.), yeni hasat edilmiş mısır, fasulye, fındık, hurma, ıhlamur gibi yiyeceklerin hem kurutulmasında hem de kış için depolanmasında kullanılırlar.² Ancak günümüzde kapalı ekonomik yaşamın çözülmesiyle işlevleri ortadan kalkmıştır. İzlediğimiz örneklerde bazıları restoranın bir parçası³, bazıları kültürel mirasımızın birer ürünü olarak sergilenmektedirler, (Resim 1).⁴ Bazıları da yıkılıp yok olmaktadır.⁵

Çiz. 1 Amohta (Şenköy) köyünün konumu

¹ Özgün sözcükler ilk kullanımlarında italik olarak verilmiştir. Bu binalar için bölgede serander, serendi, tekir, nayla sözcükleri de kullanılmaktadır. Ele alınan bu örnek için sahipleri de *serender* sözcüğünü kullanmaktadırlar.

² Serenderler için aşağıda verilen kaynakçada ve bölge kültürü ile ilgili çeşitli yayınlarda genel olarak mimari özellikleri yanında kullanım amaçları da ele alınmaktadır. Ayrıca bölge ile ilgili internet sitelerinde de bu yönde bilgiler bulmak mümkün olabilmektedir. Örnek olarak <https://insanvehayat.com/karadenizin-bir-mimarlik-harikasi-serender/> (Erişim: 18.01.2023) ile <http://www.karalahana.com/2017/09/05/serander/> (Erişim: 18.01.2023)'ü verebiliriz.

³ Trabzon-Erzurum yolu üzerinde Maçka yakınlarında bir restoranın yemek salonu bölümlerinden birkacı, oraya taşınıp monte edilen serenderlerden oluşmaktadır.

⁴ Akçakoca'da belediye tarafından köylerden birinden alınan bir serender ile Trabzon'da Atatürk mevkiinde bir serender bu şekilde sergilenmektedir.

⁵ Çarşıbaşı Yavuz köyündeki Gelleci serenderi ayrı yıllardaki iki gözlemden sonra yıkılmıştır, (Suat İskender, "Trabzon Çevresinden Mimari Süsleme Örnekleri; Gelleci Serenderi", *Arkitekt*, Sayı. 437 (5/96), s. 42-49).

Res. 1 Doğu Karadeniz’den Akçakoca’ya taşınmış bir serender, (06.06.1999).

Burada bir örnek olarak irdelemek istediğimiz serender Karadeniz sahilinden yaklaşık 33 km. içerde bulunmaktadır. Gerçekten de burası, şimdilerde bile ulaşımı zor olan; zamanında yalnızca binek ve yük hayvanlarıyla ile erişilebilen Fırtına deresi vadisinin oldukça yukarı kesimlerindedir, (Çizim 1). Serender tam da işlevine uygun halk mimarisine ait bir ürün olmasının yanında, kapalı ekonomik sürecin önemli parçalarından biridir. Yöreden kişilerle konuşmalarımızdan öğrendiğimize göre, 20-25 kişilik ataerkil bir aile yaşantısı içinde üretilen mısırın, büyük ahşap küplerde saklanan balın, elmanın, fasulyenin, armudun, çay yapmakta kullanılan ıhlamurun depolanmasına ve kış süresince tüketilmesine hizmet eden bir binadır (Resim 2).

Sözlü derleme için yeni kuşaklar tarafından sınırlı bilgi elde edilebilmiş, bina üzerinde yapılan tespit ve değerlendirmeler bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Serender sofa biçimi bakımından L plan tipi olarak değerlendirilebilir. Özgüner (2017, s. 58-59)’ın sıralamasında sofanın (çardak) ambarın iki yanında yer almasıyla ikinci sırada, ancak sofanın bir tarafında yiyecek deposu bulunmasıyla üçüncü tipte de benzerlik taşımaktadır. Özgüner’in sınıflandırmasından sofanın bir kolu üzerindeki döşemede serender erişim açıklığı bulunması ise, bu serenderi her iki tiplendirmeden ayıran diğer bir özgünlüktür.

Res. 2 Ön cephe, (01.05.1996).

A. Serenderle İlgili Genel Gözlemler

Serenderin yapılış tarihi ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Yerleşme biriminin bir hemşin köyü olması dolayısıyla bina yapım işlerinin daha aşağıda, diğer deyişle sahildeki laz köylerinden gelen “*laz ustalar*” tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Polatlar evi ve serenderi köyün kenar mahallelerinden birinde bulunmaktadır. Serenderin bodrum katının hemen önünden 30-40 mt.kadar ilerdeki küçük bir akarsuya ulaşılmaktadır.Önceki yıllarda, bu ırmaktan eve arkla su getirilmekteydi. Serender, evin hemen yanında oldukça meyilli bir zemin üzerinde kurulmuştur. Serenderin ön tarafında bu su arkı bir patika oluşturmaktadır. Bu patikanın ön ve serenderin arkası adeta yamaç şeklindedir. Evin iki yan dış kapısından biri serenderin hemen karşısındadır. Serender *sofasına*⁶ ev tarafından değil de, arazi eğiminin daha elverişli olduğu ırmak tarafından çıkılabilmektedir.

Daha önce alaturka kiremitle kaplı olan çatı örtüsünün bir kısmı günümüzde oluklu galvanize saca dönüştürülmüştür. Bodrum kattaki odanın lambri duvar kaplaması ile döşeme tahtaları

⁶ Bu çalışmada serenderin bir tür balkon ya da teras benzeri başlıca mekanlarından biri olan bu ögesi için **sofa** sözcüğü kullanılmış olmasına karşın **çardak** (Özgüner, 2017, s. 55, 58, 59; Erüzün, 1977, s. 130) sözcüğü de kullanılır. Günümüzdeki aile bireyleri ise *balkon* sözcüğünü kullanmaktadır.

sökülmüştür. Bu iki değişikliğin dışında serender ilk yapıldığı durumdaki gibi kullanılabilir durumdadır.

Genel olarak bakıldığında, serender adeta bir yamaca yaslanmış görünümündedir. Ahşap malzeme geçen yılların ve doğal koşulların etkisiyle, yörenin tüm ahşap binalarında olduğu gibi siyaha yakın bir tonda görünmektedir. Altta boşluklu bir mekanın üzerinde bir kitle görünümü içermektedir. Ancak bu kitleyi de sofalar, beşik çatı, önden görülen çatı arası boşluğu yumuşatmaktadır. En altta, önden bakıldığında iki yanda taş duvar alınları görülür. Bu yan duvarların arası da ahşap duvarla oluşturulmuştur. Sadece bu bölüm eğimin, dolayısıyla zeminin içinde kalmaktadır. Diğer katlar zeminden kurtulmuş havadar olma özelliğini taşımaktadır.

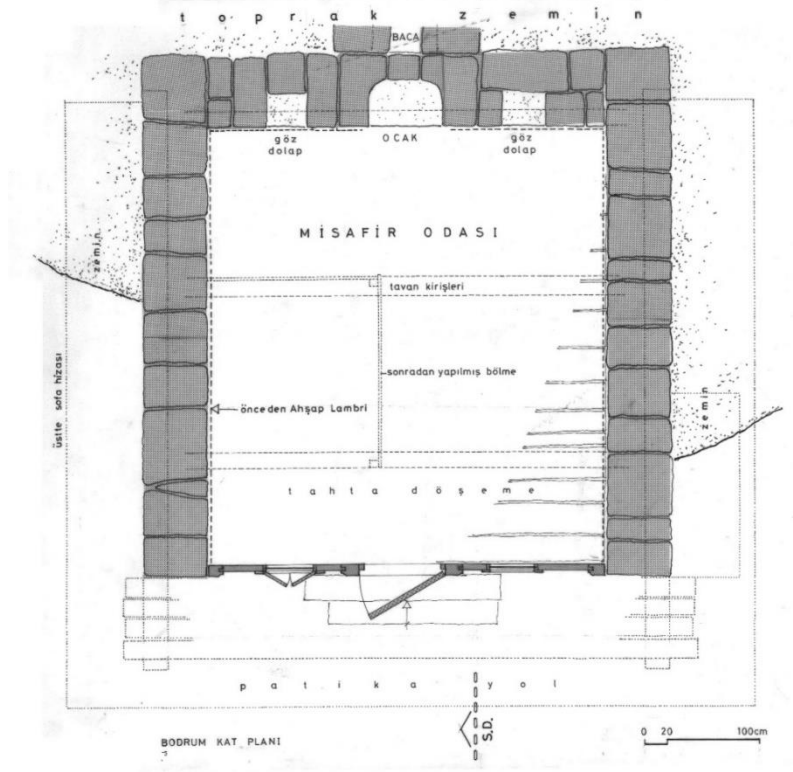
Bodrum kat daha yukardaki köylere gitmekte olan misafirlerin geceleri konakladığı, ya da köye gelen çerci, dilenci gibi kimselerin kalabileceği ocaklı “orta oda”⁷ vardır. Çamlıhemşin yöresinde bu özelliğe sahip serenderler bulunmakta ve diğer bölge serenderlerinden ayrılmaktadırlar.

B. Serenderin Mekanları :

1. Bodrum Kat (Çizim 2):

Bodrum kat eğimli zeminin oyularak içine yerleştirildiği bir mekandır. İki yan ve arka duvarı yaklaşık 50 cm. kalınlıkta kaba yontulmuş taş duvarlarla yapılmıştır. Bu duvarların ön cephe tarafında az bir kısmı açıktadır (Resim 3), arka duvarın tamamı iki yan duvarın önemli bir kısmı, arazinin eğimi nedeniyle toprak zemin içindedir. Önden taş duvar yüksekliği yaklaşık olarak 190 cm. dir. Ön cephe ahşap tahtalardan yığma duvar şeklinde yapılmıştır. Tam ortada dışa açılan bir kapı, onun iki yanında kepenkli pencereler bulunur. Sağdaki pencerenin kepenkleri sökülmüştür. Pencereler camlıdır, (Resim4). Tavanı *serenderaltının* döşemesi olmaktadır. Tavan ya da bu döşemede herhangi bir değişiklik olmamıştır.

⁷ Batur (2005, s. 25) serenderleri özgün işlevlerine uygun olarak serenderleri, “..., içinde oturulmayan ve yaşanmayan...” biçiminde nitelese de, buradaki serender dolaylı da olsa yaşam alanıyla ilişkilidir. Ayrıca bölgede bazı serenderlerin sofalarının oda olarak düzenlenip kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır, (Böyle bir serenderin örnek görseli için bkz. İskender, 2005, s.131).

Çiz. 2 Bodrum kat planı

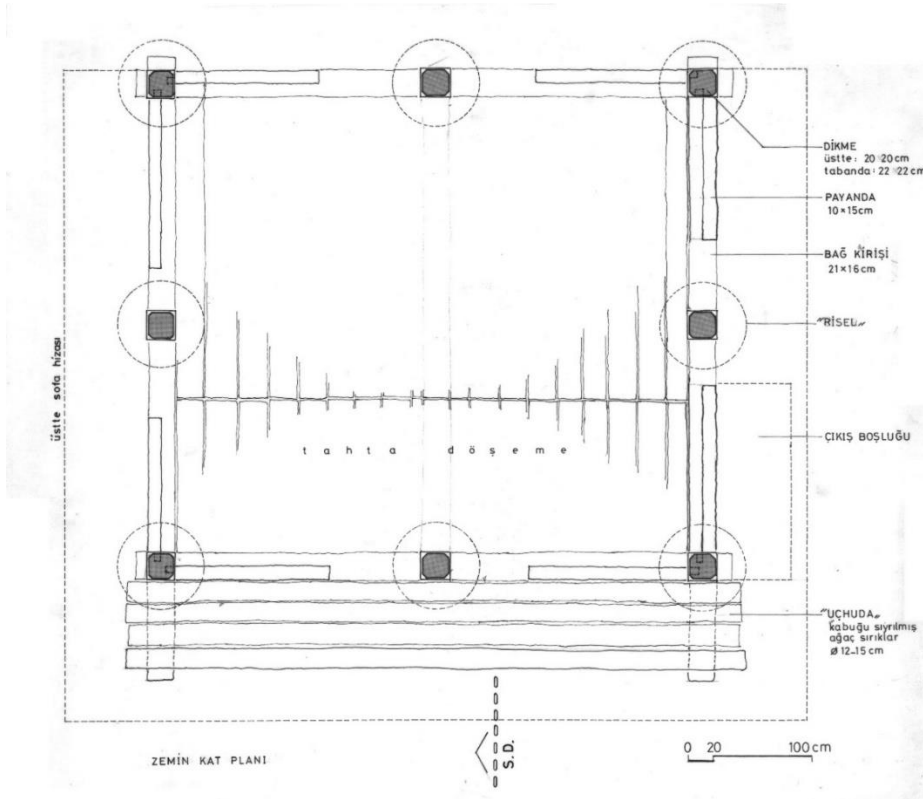
Res. 3 Bodrum kat. Ön, sağ-yan görünüş ve doğal taş duvardan ayrıntı, (01.05.1996).

Res. 4 Ön cephe ve bodrum kat, (01.05.1996).

İç mekanda duvarlar sıvasızdır. Ancak önceden belli bir yüksekliğe kadar ahşap lambri ile kaplama olduğu ev sakinlerince belirtilmiştir. Döşeme önceden tahta ile kaplanmış durumdaydı. Günümüzde özgün döşeme tamamen ortadan kalkmıştır. Giriş kapısının tam karşısında, şömine türü duvara gömülmüş bir ocak halen daha mevcuttur. Ocağın her iki yanında, taban seviyeleri döşemeden bel hizası kadar yüksekte olup, duvar içinde yer alan göz dolap yerleri bulunur. Bu gözlerle o zamanın aydınlatma araçları konulurdu. Ocağın dumanı, arkada serender hizası dışına çıkıp, yamaç içinden yukarı doğru uzanan bacadan dışarı atılmaktadır. Bu yöredeki geleneksel mimaride de ender görülen uygulamalardan biri de bu olmaktadır. Taşıt ulaşımının olmadığı zamanlarda, bu mekan “orta oda” (misafir odası) olarak kullanılmaktaydı. Bu misafirler ev sakinlerinden çok köye gelen çerçi, dilenc, kalaycı gibi kimseler ya da daha yukarı köylere gidecek olanların geçici konaklama gereksinmelerine hizmet veriyordu. Günümüzde buranın artık oda özelliği ortadan kalkmıştır. Epeyce bir süreden beri bir köşesi duş yeri, geri kalanı depo gibi kullanılmaktadır.

2. Zemin Kat (Serenderaltı) (Çizim 3)

Çiz. 3 Serenderaltı planı.

Bu seviyede serender, arka tarafta zeminle aynı seviyededir. Bu şekilde, bodrum kat duvarları üzerine ahşap taban kirişleri yerleştirilebilmiştir. Serenderaltı olarak adlandırmayı uygun bulduğumuz bu kat, bir geçiş mekanıdır. Ocakta yakılacak odun, çalı çırpının gibi malzemelerin depolanması, fazla mısırın kabuğu soyulmadan geçici olarak yığılıp korunması gibi işler için kullanılırdı. Serenderaltı genel bina formuna uygun olarak kare şeklindedir. Taban kirişleri üzerinde köşelerde ve kiriş ortalarında birer olmak üzere, toplam sekiz direk (kolon) yerleştirilmiştir. Bunlardan köşedekiler, iki yan yüzlerinden payandalıdırlar. Payandalar direklerle geçme tekniğinde bağlantılı yapılmışlardır. Döşeme yamaç yönüne dik olacak şekilde iki sıra tahta ile kaplanmıştır. Taban kirişleri, alttaki oda girişi üzerine bir miktar uzatılmışlardır. Günümüzde bu konsol gibi kısmın üzerinde dört sıra yuvarlak odun yerleştirilmiştir. Bu çıkma belki de oda girişi üzerinde bir saçak gibi düşünülmüştü.

Ev tarafındaki sağ yan taraftan da arazi eğimi nedeniyle zemin kata ulaşmak, yukarıda belirttiğimiz gibi uygun değildir, (Resim 5). Serenderaltına arkadan ve sağ yandan yanaşılabilir. Ancak giriş-çıkış için sağ yan kullanıma uygundur. Buradan hareketli bir gemici merdiveniyle, üst kata, ambar-sofa katına çıkılabilmektedir (Resim 6).

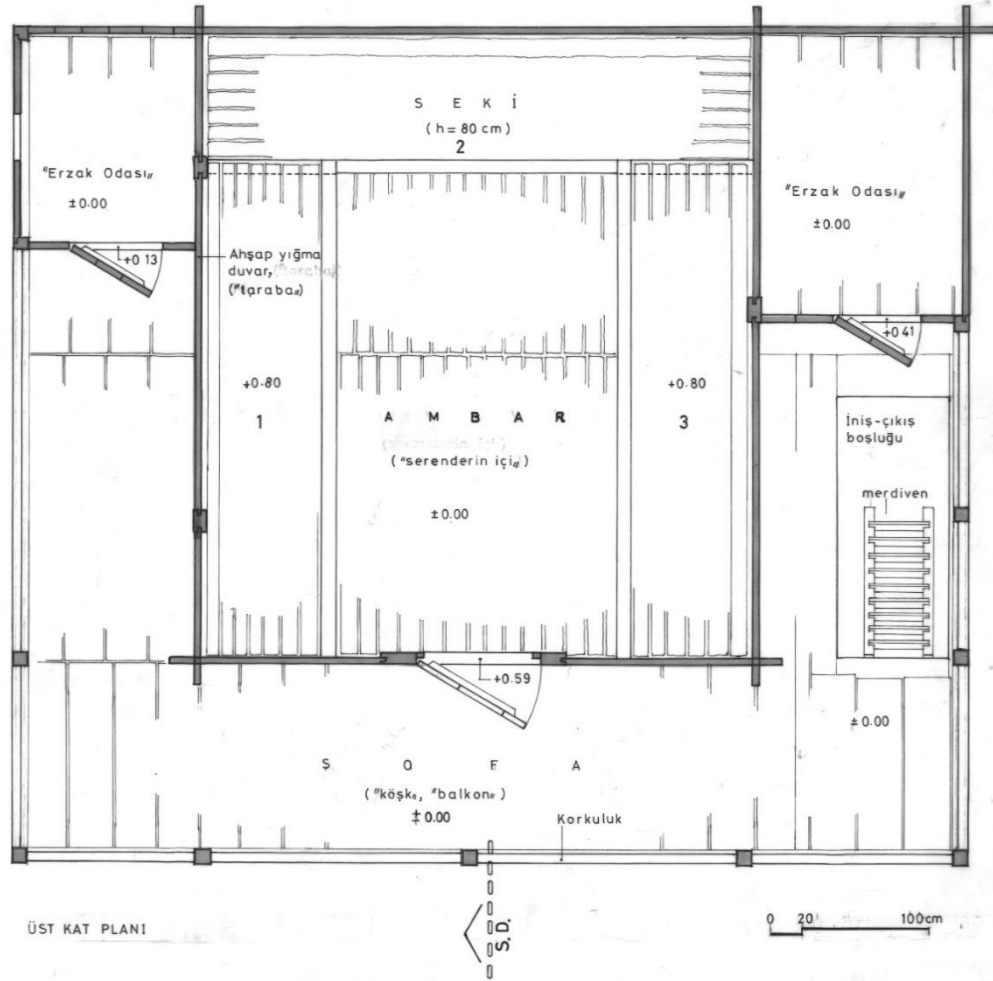

Res.5 Ambar sol taraf ve duvarda küçük havalandırma düzenlemeleri, (01.05.1996).

Res.6 Taşıyıcı sistemden ayrıntı ve üstteki ambar katında balkon, (01.05.1996)

3. Ambar-Sofa Katı (Birinci Kat) (Çizim 4):

Çiz. 4 Ambar katı planı

Serendere kimliğini veren mekanların birinci katta bulunduğunu söyleyebiliriz. Ambar, yan ambarlar ve sofa bu katta bulunur. Serenderi plan açısından üç yanı sofalı tip olarak değerlendirilebilir.⁸ Yalnız yan sofaların arka tarafında ayrı birer küçük ambar daha bulunmaktadır.

⁸ Serenderleri plan açısından tipleştirme çalışması için yukarıda değinilen **Orhan Özgüner**'in **Köyde Mimari-Doğu Karadeniz** adlı çalışmasına bakılabilir.

Ambara, eşik yüksekliği 60 cm'ye varan bir kapıdan girilir. Eşik altı, ahşap çıtalarla ızgara şeklinde yapılmıştır. Ambarın iki yan ve arka duvarı boyunca, döşemeden yaklaşık 80 cm. yükseklikte sekiler bulunmaktadır. Bu sekilerle ambar döşemesi yuvarlak, çapları 8-12 cm arasında değişen genç ağaçların gövde kabukları soyularak yapılmıştır, (Resim 7). Önden geriye doğru, ambar döşemesinde iki sıra ağaç kullanılmıştır. Bu ağaçlar hava alacak aralıklarla yerleştirilmişlerdir. Ambar eşik altı, arka ve yan duvarlarda bulunan ızgaralı menfezlerle de ayrıca havalanabilmektedir, (Resim 7). Tavan tahtayla kaplanmıştır. Kapı eşiğinin yüksek olması nedeniyle, elde edilen ürün (danelerin üzerinde bulunduğu sapıyla mısır) bu seviyeye kadar çepeçevre ambara yerleştirilebilmektedir. Böylece alan ekonomik olarak değerlendirilmiş olmaktadır. Sekiler de fazla mısırın yanında, diğer bir ürünün (örneğin fasulye) ayrıca serilip depolanmasına ek bir mekan sağlamaktadır.

Res.7 Ambarın içinden görünüş ve raflar (seki). (01.05.1996).

Yan sofa bitiminde, yukarıda belirttiğimiz gibi ana ambar duvarına bitişik küçük ambarlar bulunmaktadır. Bu depolardan birinin, bal depolamak için kullanıldığı belirtilmektedir.⁹ Diğerleri özellikle kışa dayanıklı elma, armut gibi meyveler için kullanılmaktaydı. Bu mekanların havalandırılması için, yan cephelerde dikdörtgen biçiminde küçük boşluklar vardır, (Resim 5). Döşemeleri sofa döşemesinin devamı olarak ahşap tahta ile kaplanmıştır. Ambarın olduğu gibi, bu depoların da kapıları sofaya doğru açılmaktadır.

Sofa, yanlarda ve önde, küpeşteden ambar duvarına yaklaşık 125 cm. enindedir. Birinci kat seviyesinde, serenderin ön cephe boyunca dıştan dışa uzunluğunu (sofa genişlikleri dahil) yaklaşık 6,00 m. ve geriye doğru, 5,30 m. olduğunu dikkate alırsak, sofaların önemli bir genişliğe sahip olduklarını görürüz. Bu şekilde sofalar yalnızca sirkülasyon amaçlı yapılmamışlardır. Her ne kadar, ambar içi havalandırılabilir bir mekan olsa bile, dış ortama daha açık sofalar, özellikle nemli ve yağışlı havalarda ön kurutma işlemi için daha elverişlidirler ve bu amaçla da kullanılmaktaydılar. Sofalar, ön cepheden ambara doğru tahtalarla aralıksız olarak döşenmişlerdir, (Resim 8). Tavanları açıktır, üstte çatı ile üzerleri örtülmüştür. Sağ yan sofada, merdiven boşluğu bulunmaktadır, (Resim 9). Bu kata ulaşım, buradaki hareketli gemici merdiveni ile sağlanmaktadır. Merdivenin üst ucu sabit kalmakta, alt uç kaldırılarak alt taban kirişi üzerindeki kancaya asılmaktadır. Böylece fare gibi zararlı hayvanların depolanan yiyeceklere ulaşması engellenmektedir. Sofalar dış cephe tarafında, alçak sayılabilecek (dikmeleri ve küpeştesi ile kendi yüksekliği 31 cm.dir) ahşap korkuluklara sahiptir. Korkuluklar yanlardan sofa dikmelerine bağlanmışlardır.

⁹ Yörede halen daha Kafkas arı ırkıdan arılarla, “*karakovan*” arıcılık (yerel deyimle “*meşecilik*”) geleneği eksilerek de olsa devam etmektedir.

Evi sahiplerinden Zeki Polat (1938) ve Nuran Polat (1959)’tan edinilen bilgilere göre sağ ambar, ırmak tarafında olduğu için daha serin olmakta bu nedenle “erzak odası” olarak adlandırılmakta içinde bal, elma v.b. yiyecekleri depolamak için kullanılıyordu. Sol taraftakinde ise önce mısır danesi depolanmakta bu tükendiğinde ise “*kış armudu*” konuluyordu.

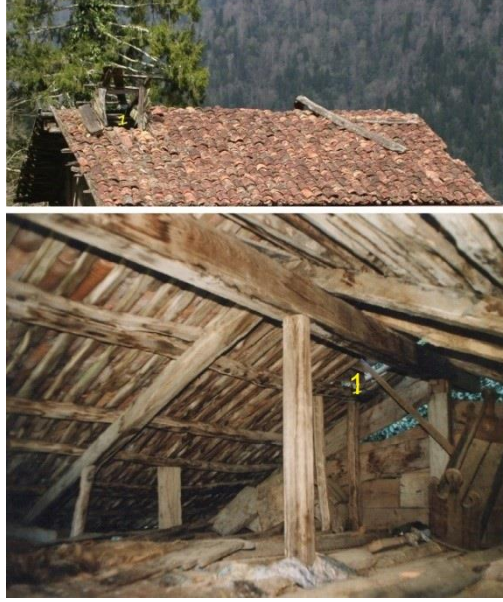
Res. 8 Balkon ve ambar kapısı,
(01.05.1996).

Res. 9 Ambarın yer aldığı kata,
sofadan çıkış boşluğu, (01.05.1996).

5. Çatı

Yalın bir beşik çatı serender üzerini örtmektedir. Önden arkaya doğru uzanan mahya aşığı üzerine merteklerden başlayarak, ahşap oturtma çatı tekniğinde alaturka kiremitle örtülü çatı konstrüksiyonu oluşturulmuştur. Sonradan, çatı alanının bir bölümü oluklu galvanize kiremitle kaplanmıştır. Sofadan çatı arasına ulaşabilmektedir. Çatı arası, ön ve yan sofa üzerinden açık, arka cephede çatı alını basitçe tahtalarla kapatılmıştır, (Resim 10). Ambar tavanı üstüne kullanılmayan eski eşyalar, el aletleri koyulabilmektedir.

Res. 10 (üstte) Çatı örtüsü (15.04.2019); (altta) Çatı arası, (01.05.1996). [(1) Çatı çıkış boşluğu]

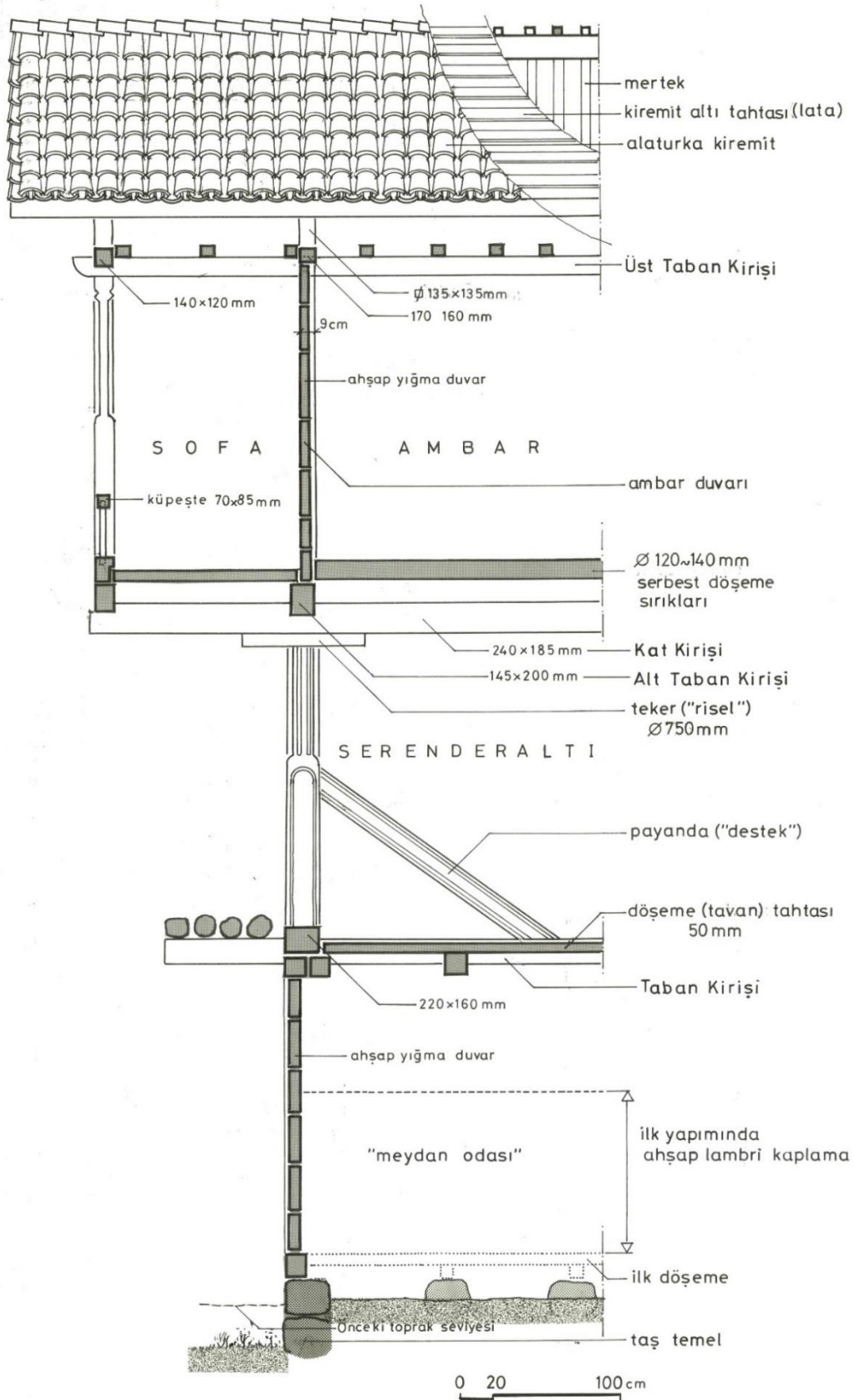
Res. 11 Sol yan cephe, (01.05.1996)

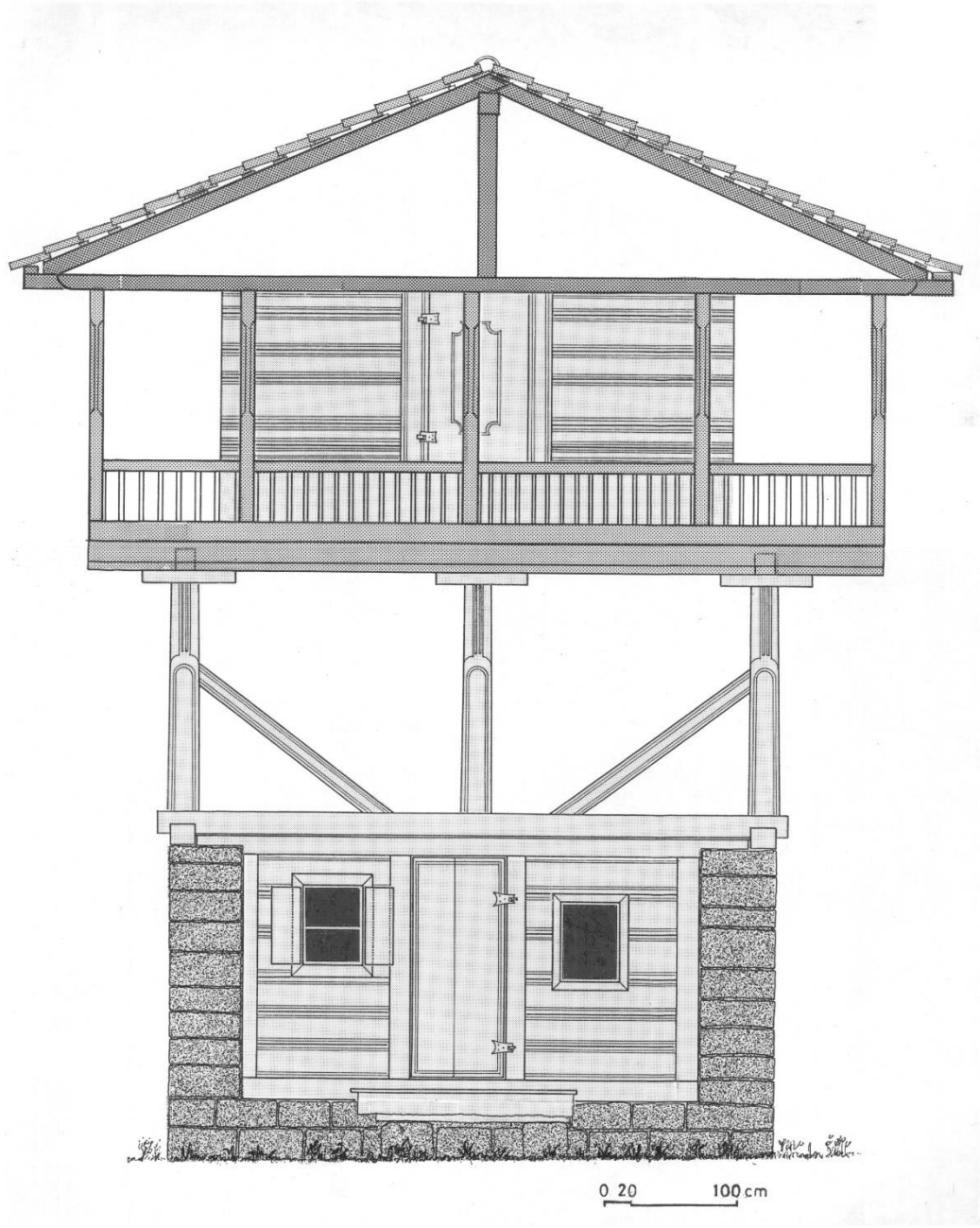
Res.12 Serenderin ambar katına çıkılan sofa cephesi ve merdiven boşluğu, ((01.05.1996).

C. Serenderin Yapısal Özellikleri:

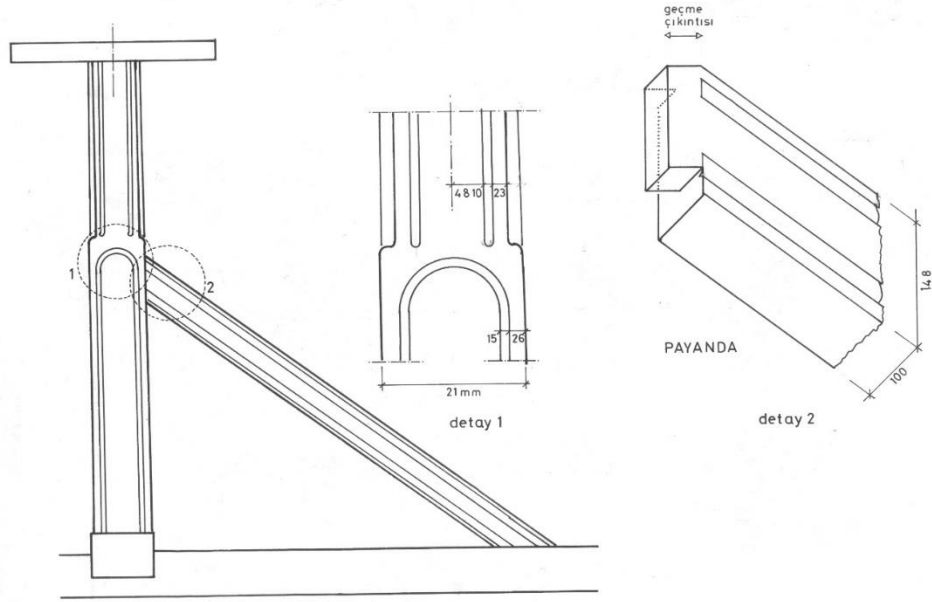
Serender yapımında kullanılan ana malzeme çevreden temin edilen ahşaptır. Burada gördüğümüz gibi zeminle temas nedeniyle, bodrum kat duvarları taşla yapılmıştır, (Çizim 1). Buna karşın, ön duvar için, zemin sorunu olmadığı için yine ahşap kullanılmıştır. Bu şekilde, temin, bina yerine taşınması ve belki de işlenmesi daha güç olan taş malzemeden kaçınıldığı yorumu yapılabilir. Taş duvarlar 60 cm. kalınlığında, tek parça taşlarla yapılmıştır. Eni 60 cm. olmak üzere, ön cepheden örnek olarak vermek gerekirse birkaç taş için ölçü (boy x yükseklik); 26x17, 48x19, 32x15, 42x20 cm dolayındadır. Özellikle ön cephe ve bunun yan dış taraflarında daha düzgün bir işçilik gözlenir. İç yüzeyler daha kaba bir halde bırakılmıştır. Geneline bakıldığında, kaba yonu taş işleme tekniği kullanılmıştır. Duvar yüksekliğinin de az olması nedeniyle, hatıl kullanılmamıştır. Derzler sıvasızdır, taş birleşimleri için toprak kullanılmıştır. Yine taş işçiliğinde ocak ya da göz dolap çevreleri ile kemer gibi kısımlarda yörede yaygın gördüğümüz silme türü süslemeler yoktur. İşlevsel olarak gerekli bina elemanlarının elde edilmesiyle yetinilmiştir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, serender taş duvarlar üzerine yerleştirilmiştir. Belki de, bodrum kısmını serenderden ayrı bir mekan olarak da değerlendirebiliriz.

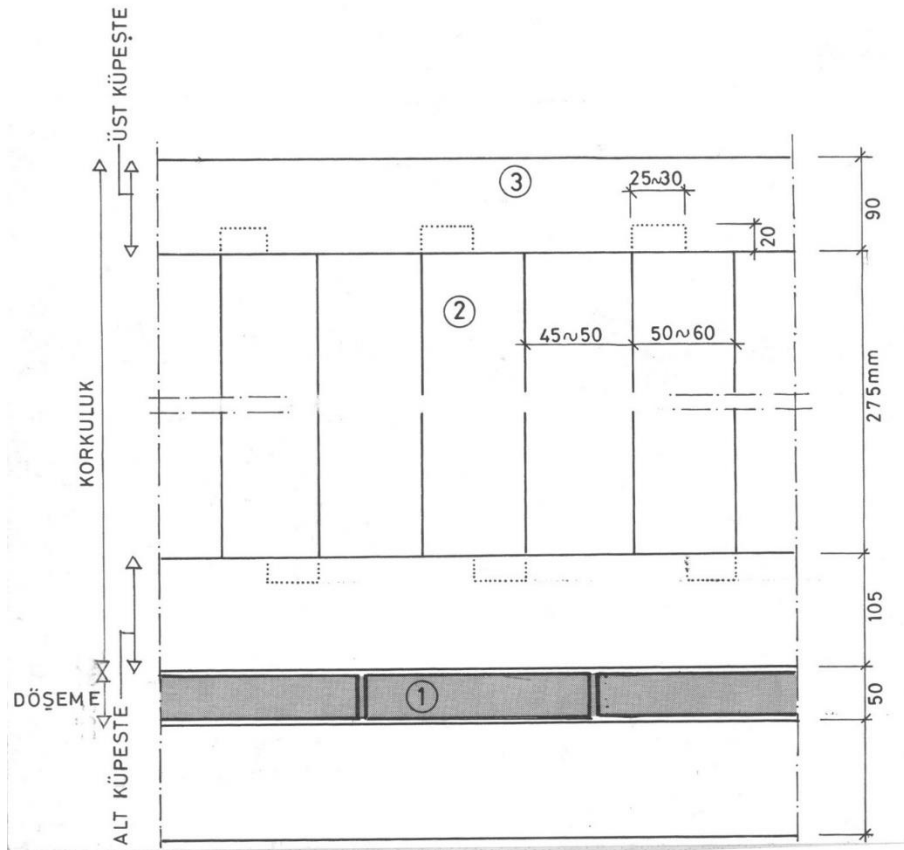
Çiz. 5 Ön cepheden yapısal kesit.

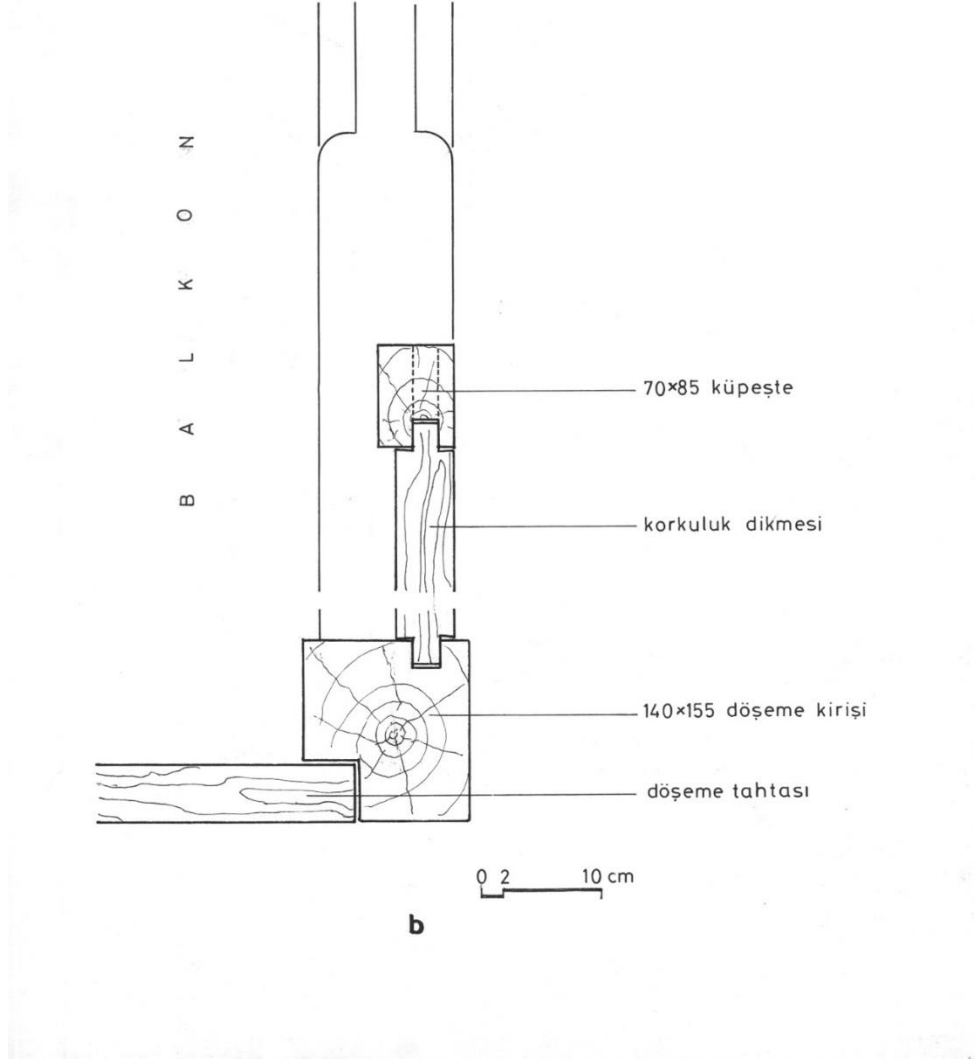
Çiz. 6 Ön cephe.

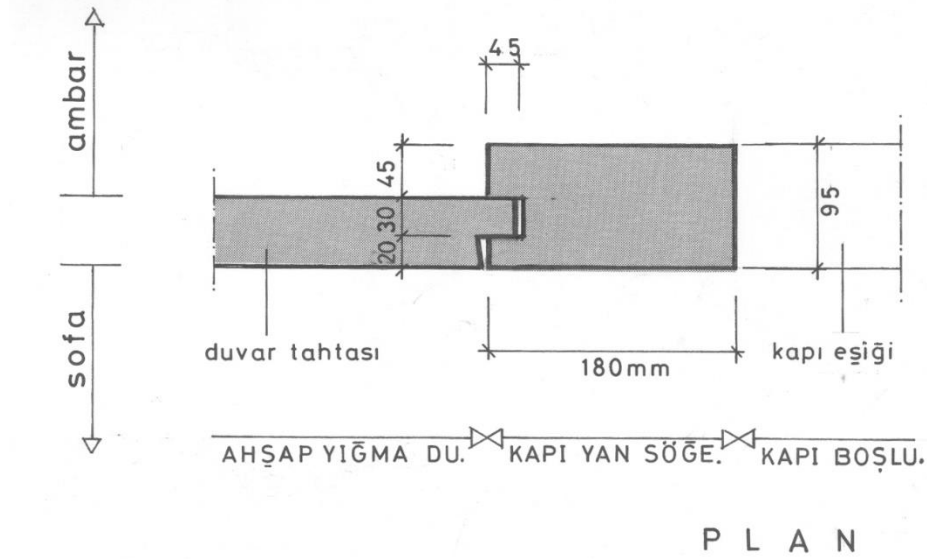
Çiz.7 Serenderaltı kolon ve payanda detayları.

Çiz. 8a Sofa korkuluğu-Detay görünüş.

Çiz. 8b Sofa korkuluğu- Detay kesit.

Çiz. 9 Kapı bulunan ambar cephesinde kasa-duvar bağlantı detayı.

Serenderaltı hacmi, yapısal açıdan konstrüktif bir alandır. Yan *taban kirişleri* (ortalama kesit boyutları:19 ila 20x16 cm.) doğrudan taş duvar üzerine yerleştirilmiştir. Diğer, ön arka cephe boyunca olan taban kirişleri *boğaz geçme* tekniği ile diğerlerinin üzerinde yer alır. Yan taban kirişleri, ön cepheden 72 cm. ileri doğru çıkıntılıdır, (Çizim 3). Yukarıda da değinildiği gibi üzerinde üç sıra ağaç konulmuştur. Taban kirişleri, boğaz *geçme* (*kurt boğazı*) hizasından itibaren dışa doğru 15 cm. dolayında çıkıntılı yapılmıştır, (Çizim 3). Boğaz geçme birleşim noktalarının üzerinde, köşelerde direkler (kolonlar) bulunur. Ayrıca her bir taban kirişinin ortasında birer tane daha direk yerleştirilmiştir. Direkler altta, 21 cm.lik kare kesitinde, yukarı doğru ise bu ölçü azalarak 20 cm. olmaktadır. Ayrıca yörede yaygın bir uygulama olarak, payanda hizasından üstte köşeler yuvarlatılmıştır. Köşe direkleri, iki yönden payandalıdır. Payandalar kiriş ve direklerin dış yüzeyi ile çakıştırılmıştır, (Çizim 3). Payandaların direklerle birleşiminde geçme tekniği kullanıldığı görülmüştür. Muhtemelen aynı *geçme* kirişler üzerinde de uygulanmış (Çizim 6; Detay 2), ancak gözlem sırasında herhangi bir açıklık olmadığı için tesbit edilememiştir. Orta direkler payandasızdır. Direklerin üzerinde yine ahşaptan yapılmış tekerler bulunur, (Çizim 5).¹⁰ Bunların üst yüzeyi, yörede yaygın olarak görülen konik biçimde değil, düzdür. Kalınlıkları 6,5 , çapları 75 cm.dir. Bir tahtanın yuvarlak kesilmesiyle yapılmış gibidirler. *Üst taban kirişlerinin* alt yüzeyi,

¹⁰ Direkler üzerindeki tekerlere yörede "*risel*" denmektedir. Direkler de buna göre "*risel direği*" olarak adlandırılıyor. Payandalara da "*destek*" adı veriliyor. (Evin sahiplerinden Zeki Polat'tan derlendi; doğum tarihi: 1938; Nuran Polat:1959).

tamamen bunların üst yüzeyiyle temas halindedir. Direkler üzerindeki üst taban kirişleri, ön cepheden arkaya doğru sağda ve solda olmak üzere iki tanedir. Kat kirişleri olarak adlandırabileceğimiz, döşeme altı kirişleri üst taban kirişleri üzerinde, onlara dik gelecek yönde yerleştirilmişlerdir. Üst taban kirişlerinin ön ve arka uç üzerinde ve ortasında birer, ön ve arka cephedeki direkler üzerinde birer olmak üzere, toplam dört tanedirler. Bu kirişlerin üzerinde sofa ve ambar döşemeleri yer alır, (Çizim 5; Resim 11).

Birinci, diğer deyişle ambar-sofa katında döşemeler ambar duvarları ile belirlenmiştir. Döşeme kaplamalarının uçları ağaç ya da tahta olsun kat kirişleri üzerine oturur.¹¹ Döşeme kaplama yönü, zemin katta olduğu gibi ön cepheden arkaya doğrudur. Ambar içinde seki olarak adlandırdığımız rafların¹² ve ambarın kendi döşemesi genç ağaç gövdeleri ile yapılmıştır. Diğer küçük ambar ya da sofanın döşeme kaplamaları tahtadır. Bunların boyu, mekan boyundan eksikse, kat kirişleri üzerinde eklemeler yapıp, her birinin ucu kat kirişi üzerine çakılmıştır.

Ön cephe boyunca sofanın tamamı konsol olarak yapılmıştır, (Çizim 5). Yan cephelerde konsol boyu, ön cepheye göre daha azdır. Ambarın ön ve arka duvarlarının, direkler hizasında bulunduğunu görüyoruz. Buna karşın, ambar yan duvarları ise yan direklerin oluşturduğu hizanın dışında, konsol üzerinde kalmaktadır. Bu durumda ahşap yığma duvarlar alt taban kirişlerine oturmaktadır.

Ön cephede beşik çatı ortası dikmesinin sağında ve solunda simetrik olarak ikişer sofa dikmesi bulunur, (Çizim 6). Bunlardan orta dikmeye yakın olanlar ambar yan duvarlarının üstünden geçen üst taban kirişleri uçlarında yer alırlar. Yan cephede, ön direk sırası üzerine rastlayan ve ambar yığma duvarı üzerinden gelen üst taban kirişi uçları altı ile, yan ambar köşelerinde birer sofa dikmesi bulunur, (Resim 5). Sofa dikmelerinden köşedekiler ve yan ambar köşesi dışındakilerin, ambar yığma duvarlarının üstündeki kirişlerin (üst taban kirişleri) uçlarında yer almaktadırlar. Köşedeki sofa dikmeleri ise yan ambar duvarları üstünden gelen üst taban ya da saçak kirişi ucunda bulunurlar. Böylece sofa dikmelerinin, duvarların uzantısı üzerinde yerleştirilmiş ve cephede bu şekilde yansıyan bina elemanları olduklarını görüyoruz. Bu dikmelerin iç yüzleri tarafında sofa

¹¹ Sofa döşeme tahtalarının kat kirişine oturuş şekli sistem kesit çiziminde görülmektedir, (Çizim. 5).

¹² Bu düzenlemelere yörede "**sedir**" denmektedir.

boyunca korkuluklar yer almaktadır, (Çizim 7). Sofa dikmeleri korkuluk dikmeleri alt taban kirişi üzerinde bulunmaktadırlar. Bu kirişin altında ise kat kirişi yer almaktadır. Sofa dikmeleri üst ve alt taban kirişlerine muhtemelen geçme tekniği ile bağlanmış olmalıdırlar. Sofa korkuluk dikmelerinin üstte küpeşteye, altta alt taban kirişine geçme tekniği ile bağlandığı yerinde tesbit edilmiştir. Benzer şekilde küpeşter de sofa dikmelerine geçme tekniği ile bağlanmışlardır, (Çizim 8).

Ambar duvarları 5 cm kalınlığında tahtalardan yapılmıştır. Herhangi bir açıklık olmadığından tesbit edilememiş olmakla bile bölgede yapılan gözlemlerde, tahta aralarında belli aralıklarla tahta çiviler konulduğu, üstteki tahtanın alt kenarının iç bükey, alttaki tahtanın üst kenarının dış bükey olarak yapılıp üst üste konduğu tahmin edilebilir. Bu yöntemle, yalnızca stabilite değil, tahtaların birbirine göre farklı çalışması da önlenmeye çalışılmaktadır. Ana ambarın tahtaları köşelerde birbirine boğaz geçme tekniği ile bağlanmışlardır. Yığma duvar tahtaları ambar kapısı düşey söğelerine¹³ ve yan ambarların duvar köşelerindeki bağlantı dikmelerine, geçme tekniği ile bağlanmıştır, (Çizim 9). Birinci katta iki tür düşey taşıyıcı sistem ile karşılaşmaktayız; ilki sofa direkleri, ikincisi ahşap tahtalardan oluşan yığma duvar.

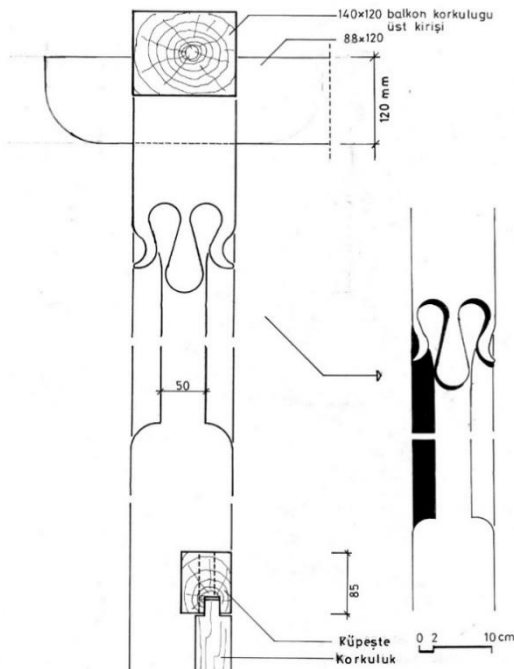
Yukarıda da belirttiğimiz gibi ambarın ve yan ambarların tavanları tahta ile kapatılmıştır. Ancak bu kaplama pek düzgün bir işçiliğe sahip değildir. Bu döşemenin altından mertek aralığına eşit mesafelerde yatay tavan kirişleri uzatılmıştır (14 adet), (Resim 12). Bu kirişlerinin dışarı taşan uçları saçığı oluşturur. Beşik çatının yapılmasında düzenli bir makas sistemi yapılmamıştır. Hatta çatının sol ve sağ tarafları birbirinden farklı yapılmıştır. Sol tarafta tavan kirişleri uçlarının üzerine, önden arkaya doğru yerleştirilen saçak aşığı ile mahya aşığı arası, diğer aşıklarla bölünmüştür. Bunların üzerindeki mertekler aynı zamanda kiremitaltı latası gibi bir işlevi de görürler. Bu, *kiremitaltı merteği* diyebileceğimiz mertekler her iki alt-yandan alaturka kiremitleri taşırlar. Mahya aşığı dikmeleri, ambar duvarları, tavan kirişleri ve önde sofa direklerinin üzerindeki üst taban kirişi üzerine oturur. Sağ yan çatıda, mertekler saçakta tavan kirişleri üzerinde yer alır.

¹³ Kapı söğeleri yörede “soya” olarak da adlandırılmaktadır.

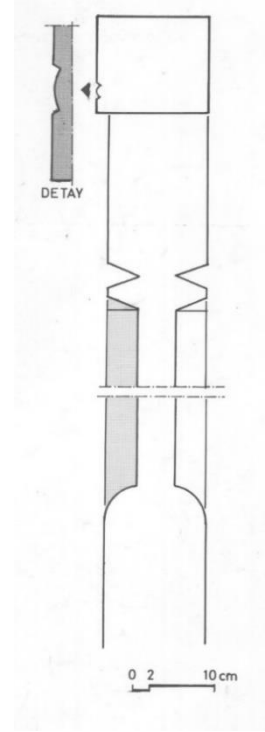
Merteklerin üzerinde kiremitaltı lataları vardır. Çatı alaturka kiremitle örtülmüştür. Sonradan sağ yanda bir kısım galvanize oluklu saçla kapatılmıştır.¹⁴

D. Serenderde Süsleme Öğeleri

Serenderde özel bir süsleme programı görülmemektedir. Buna karşın yatay ya da düşey konstrüksiyon üzerinde, kapı ve direk elemanları üzerinde bazı süs niteliğinde çalışmalara görülebilmektedir. Bu süssel çalışmaları bulundukları yer ya da elemanlara göre şöyle değerlendirebiliriz:

¹⁴ Bölgede alaturka kiremit yörelin olanakları ölçüsünde yerel olarak üretilirdi. Ancak daha sonraki dönemlerde sanayi ürünü olan oluklu saç bölgeye ulaşınca, bunun kullanımı daha pratik olduğundan pek çok yerde çatı örtü malzemesi olarak metal örtülere geçilmiştir.

Çiz. 10a Sofa dikmelerinde yaprak örgesi.

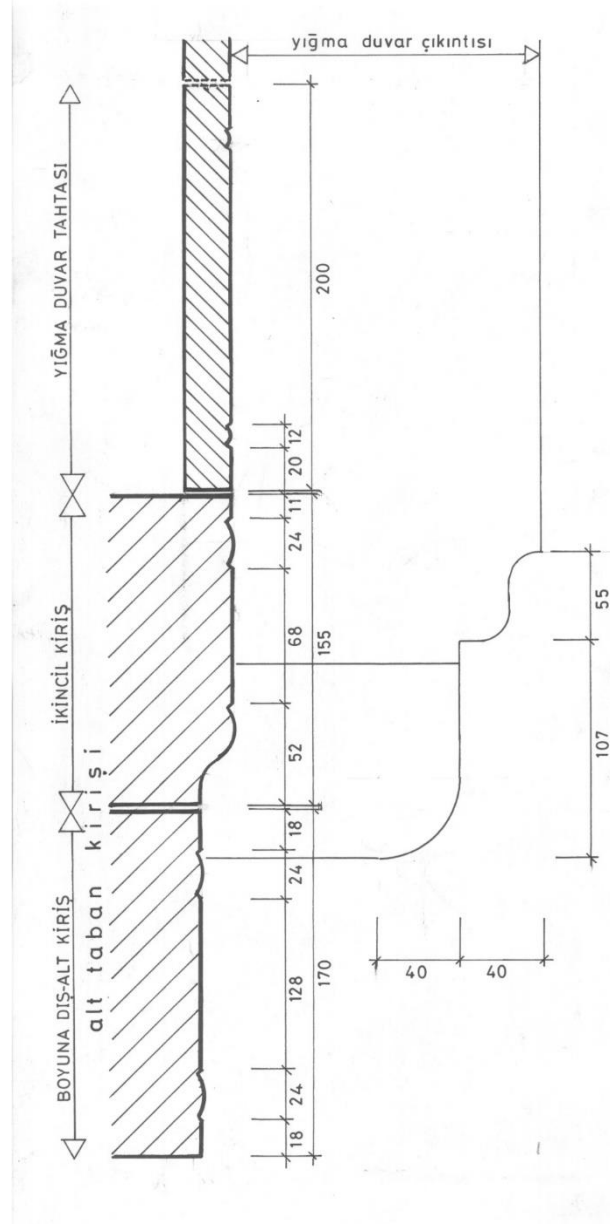
Çiz. 10b Sofa dikmelerinde geometrik süsleme.

1. **Direkler üzerindeki süsleme:** Sofa direkleri üzerinde ahşap kesme ve oyma tekniğinde birbirinden farklı süs niteliğinde öğeler vardır. Bu çalışmalar, direğin üst yarısında uygulanmıştır. Direklerde göze ilk çarpan ortak biçimlendirme, direklerin üst yarısının kare kesit biçiminden çokgen, burada sekizgen, biçime döndürülerek yumuşatılmasıdır, (Çizim 10)¹⁵. Burada ortaya çıkan köşe alt pahları yuvarlatılmıştır. Üst kısımlar ya geometrik formda üçgenler (Çizim 10 a) ya da yaprak örgeleri şeklinde (Çizim 10 b) biçimlendirilmiştir.

Diğer bir süsleme uygulaması da serenderaltı direkleri ile payandalar üzerinde görüyoruz. Bu elemanlar üzerinde kenar boyunca yivler uygulanmıştır, (Çizim 6). Direklerde, payanda seviyesinden üst kısmı ile alt kısmı ayrılmıştır. Alt kısımda, üstte yiv kemer yaparak kendi içinde

¹⁵ Serenderaltı kolonlarının üst yarısı da yuvarlatılmıştır, (Çizim 6). Ayrıca fare v.b. hayvanların tırmanamaması için direğin bu kısımları teneke ile sarılmıştır, (Resim 6).

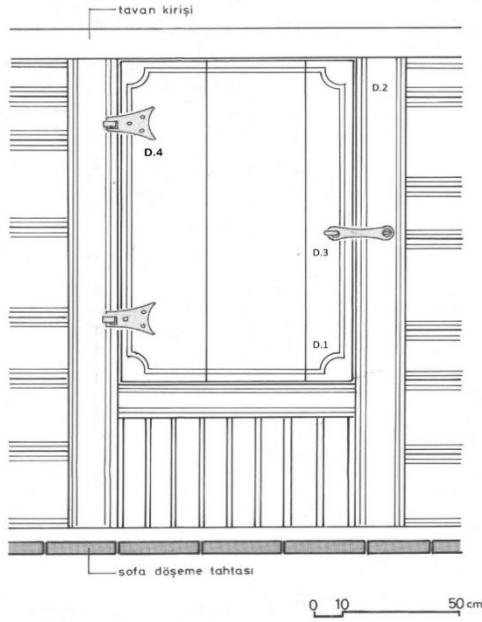
bütünleşir. Üst kısımda yivler çubuk şeklindedir. Payandaların, dış ön yüzündeki yivler direklerinkinden daha geniştir.

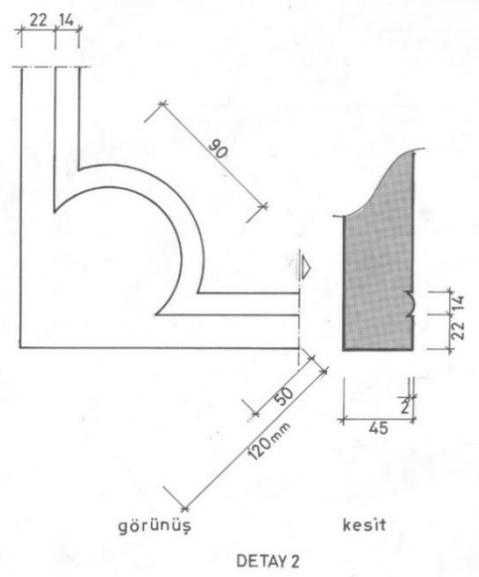
Çiz. 11 Ambarın döşeme seviyesindeki yapısal elemanları yüzeyinde süsleme öğeleri.

2. **Yan kirişler üzerindeki süsleme öğeleri:** İşaret edeceğimiz ilk uygulama, eğer üstteki kiriş alttakinden biraz daha dışarı çıkıyorsa burada, bir silme geçiş ögesi olarak kullanılmıştır, (Çizim 11). İkinci uygulama, kirişler, hatta ambar tahtaları üzerinde kenar boyunca

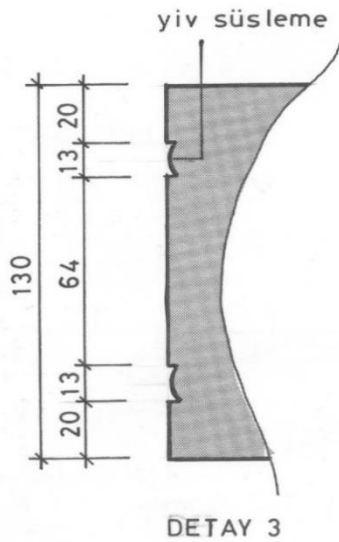
yivler uygulanmasıdır. Ayrıca, boğaz geçme bağlantı çıkıntıları uçlarında da ters düz dairesel kesim, alt uçların yuvarlak kesimle yapılmış süs niteliği taşıyan uygulamalar da görmekteyiz.

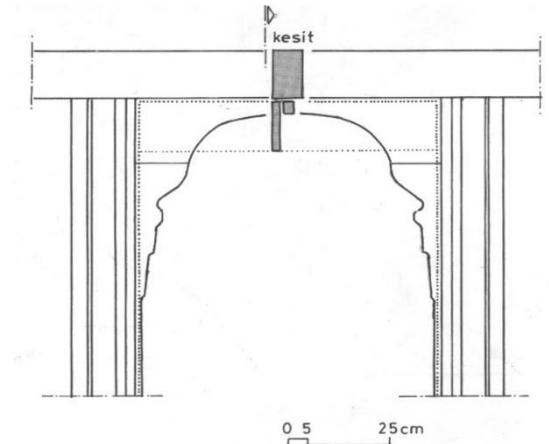
Çiz. 12a Dış yüzeyde ambar kapısı üzerinde süssel öğeler.

Çiz. 12b Ambar kapısı üzerinde süssel öğelerden ayrıntı (D.1).

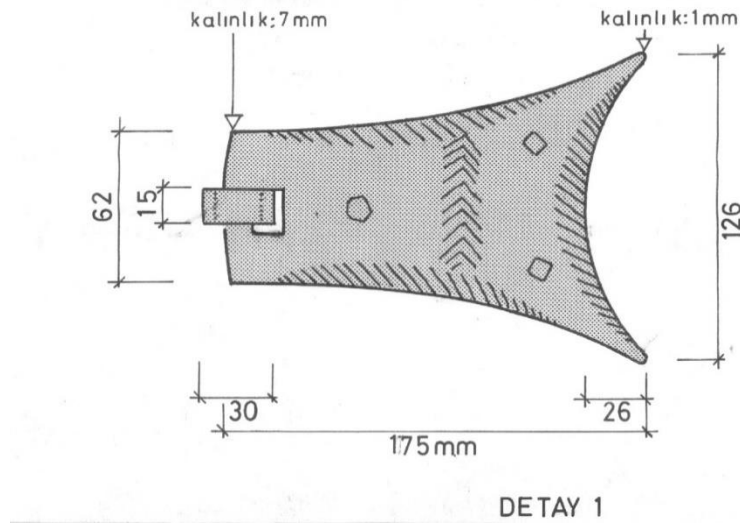
Çiz. 12c Ambar kapısı üzerinde süssel öğelerden ayrıntı (D.2).

Çiz. 13 Ambar kapısı iç-üst tarafta kasa kemerde kesme süsleme.

3. **Kapı süslemeleri:** En belirgin süsleme ögesi yukarıda diğer elemanlar üzerinde de bulunan yiv süslemeleridir. Kapı kanadının ön yüzünde, dört kenarı yiv süsleme dolanır. Köşelerde, içbükey çeyrek dairelerle bu uygulama biraz daha vurgulu hale getirilmiştir. Yiv süsleme çalışması düşey söğeler ile alt eşiğin her iki kenarında da bulunmaktadır. Aynı uygulama ambar tahtalarının ön yüzünde de uygulanmıştır (ambar kapı çiziminde belirtilmiştir).

Kapılarla ilgili diğer bir süssel çalışma misafir odası kapısı kemeridir. Bölgede birçok ahşap kapıda benzer kemer çalışmaları görülmektedir. Burada kapı içeri açılmakta, buna uygun pervazlar düşey söge üzerinde bulunmaktadır. Ancak dış üst kısım ve yanlarda tahta parçalarının kenarları kesilerek kemer şeklinde kapı konstrüksiyonu üzerine takılmıştır. Üst parça basık bir daire şeklinde kemerin üst kısmını oluşturmaktadır. Yan parçalar, simetrik olarak, üstten aşağı, düşey söge yönünde daralarak kemeri tamamlamaktadırlar. Bunların iç kenarları, girintili-çıkıntılı ya da eğik hatlarla kesilerek kemer formuna ek olarak süssel bir uygulama yapıldığı görülmektedir, (Çizim 13).

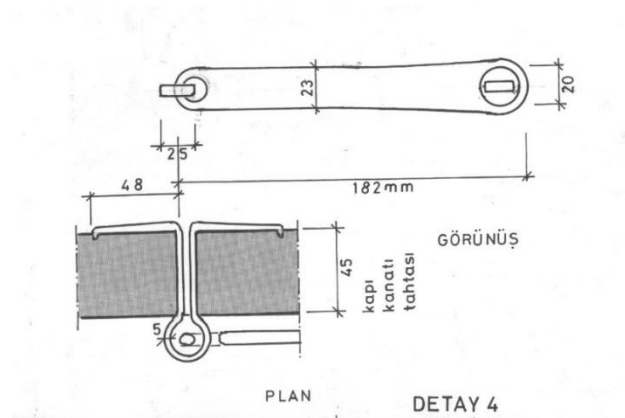
Çiz. 14 Ambar kapısı sıcak demir işi menteşe ve süssel çizgiler, (bkz. çiz.12a-D.4).

E. Metal Elemanlar

Yörenin geleneksel binalarında metal elemanların başlıcaları kabaralar (sıcak biçimlendirme ile yapılan çiviler), menteşeler, kilitler, kapı çekecek ve tokmalarıdır. Bu binada ambar kapısı üzerindeki kısa menteşeler ile bu kapının kanadı üzerindeki kapı çekeceği metal çalışma içindeki en belirgin öğedirler.

Menteşeler kısa boylu, yapraksı biçimdedirler, (Çizim 14). Koyun başı gibi, söğeye bağlantı yerinden itibaren genişlemekte, uç kısmı bir yay şeklinde bitmektedir. Yayın uçları sivri, kısa boynuz biçimindedir. Kenet (küllap) tarafında et kalınlığı fazla uca doğru incelmektedir. Üç adet kabara ile yatayda simetrik oluşturacak şekilde kapı kanadına takılmıştır. Kanat üzerinde bir altta ve bir üstte olmak üzere iki tane bulunmaktadır. Söğе üzerindeki bağlantı kenedi kapı çekeceği ile benzerdir. Kenarları, kavisin ortasında geniş, uçlara doğru kısalan çizik tarama şeklinde süslenmiştir. Ortaya yakın kısımda üst üste civan kaşı süsleme örgeleri dizisi çizerek işleme tekniğinde uygulanmıştır.

Burada sözü edilen kapı çekeceği de ambar kapısı üzerindedir. Lama şeklindeki çekecek hem kapı kanadını çekip kapamaya hem de kilitleme amaçlı kullanılan bir elemandır. Uçları yuvarlak, içlerinde de daire şeklinde birer boşluk bulunmaktadır. Sabit kenet (küllap) kapı kanadı üzerindedir (Çizim 15'te küllabın bağlantı detayı görölmektedir). Çekeceğin bu tarafı daha dar, diğer ucu daha geniştir. Ancak et kalınlığı değişmemektedir. Uzun kenarları hafif kavislidir. Söğе üzerindeki daha geniş halka boşluğu kenedin halkasından girmekte, burada gerektiğinde güvenlik için asma kilit kullanılabilmektedir.

Çiz. 15 Ambar kapısı kolu, (bkz. çiz.12 a-D.3).

F. Sonuç ve Değerlendirme

Bölgedeki bina örneklerinden biri olan Polatlar serenderinde, yörede uygulanan geleneksel mimari biçimlendirme, araziye ve doğa koşullarına göre çözüm özelliklerini görmekteyiz. Yalın ya da yer yer naif bir işçilikle, bütünü bozmayan süssel uygulamalar da görülmektedir.

Sofanın (çardak) plandaki biçimlenmesi açısından L tipinde bir serender olarak sınıflandırılabilir. Mekan düzeni yönünden, bu yörede görülen, serendere bir temel görevi gören taş duvarla yapılan en alt katın “misafir odası” olarak düzenlenmesi ve serendere ana mekanı olan ambara erişimin sofa döşemesinden birindeki açıklıktan sağlanması bu binanın özgün niteliklerdir.

Kaynakça

- BATUR**, Afife, 2005, “Özgün bir yaşam çevresi ve... / A unique living enviroment and...”, Doğu Karadeniz’de Kırsal Mimari / Rural Architecture in the Eastern Black Sea Region, Milli Reasürans T. A. Ş., İstanbul, s. 6-37.
- EMİROĞLU**, Mecdi, 1970, **Akçakoca’da Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler**, Ankara Üniversitesi-Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ERUZUN**, Cengiz, 1977, “**Doğu Karadeniz’de Serenderler**”, 7. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V. Cilt, -Etnografya, Kültür Bakanlığı- Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:22, Ankara, s.125-140.
- İSKENDER**, Suat, 2003, “**Bir serender zerine inceleme; Kazım Topaloğlu Serenderi, Pazar/Rize**”, Dizayn-Konstrüksiyon, Sayı. 215, Yıl:18, s. 42-49.
- İSKENDER**, Suat, 1996, “**Trabzon çevresinden mimari süsleme örnekleri - Gelleci Seranderi**”, Arkitekt, Sayı. 96/5, s. 42-49.
- İSKENDER**, Suat, 2005, “**Trabzon’un Vakıfkebir İlçesi’nde Geleneksel Ahşap Süsleme için Bir Örnek-Refik Komut Serenderinde Mimari Süsleme**”, Arkeoloji ve Sanat, Yıl. 27, Sayı. 120, s. 129-134.

- KARPUZ, Haşim, 1999, “Serander” and “Loft”: Two Identical Builing Types in the Turkish and Norvegian Vernacular Architecture”, ODTÜ MFD, Cilt 19, Sayı. 1-2, Ankara.**
- KÖKTÜRK, Şahin-KUKUL, M. Halistin, 2001, “Trabzon’un Beşikdüzü İlçesi’nde “Serender”in Köy Hayatındaki Yeri ve Bir Serender Numunesi”, Erdem Dergisi, Cilt 13, Sayı.38, Mayıs 2001, s. 361-371.**
- ÖZER, Ahmet, “Kastamonu’da İki Gün-2”, Trabzon Ekspres-11 Şubat 2002.**
- ÖZGÜNER, Orhan, 2017 (1. Baskı: ODTÜ, 1970), Köyde Mimari Doğu Karadeniz, Dergah Yayınları, İstanbul.**
- ŞENSOY, S. A.- ŞEN D. E.- SAĞSÖZ A., “A Sustanaible Building in Eastern Black Sea Region of Turkey: Serender”, Research Journal of International Studies - Issue 17 (November., 2010).**
- TAHTALI, Mithat, “Sımrın İki Yakasında”, Çveneburi, Sayı. 50, Ekim-Aralık 2003, s. 27-33.**
- TUNA, Celâl, 2008, Orta Karadeniz Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.**
- TUNÇ, Zübeyde Yeşilyurt, 2019, Trabzon’da Serender Yapılarının İncelenmesi ve Yeniden İşlevlendirme Önerileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.**
- YILMAZ, Atalay, 2007, Karadeniz’in İncisi Serender –Nayla-, Trabzon Dernekler Birliği-Ema Matbaacılık, İstanbul**